

Marta Kindler

Uniwersytet Warszawski

Agata Górny

Uniwersytet Warszawski

Ewa Jaźwińska

Uniwersytet Warszawski

MIĘDZY NAMI? WIĘZI I KONTAKTY SPOŁECZNE Z POLAKAMI W ŻYCIU CODZIENNYM OSÓB Z UKRAINY W WARSZAWIE I OKOLICACH

Artykuł podejmuje temat codziennego funkcjonowania ukraińskich migrantów i migrantek w Polsce koncentrując się na analizie ich więzi społecznych z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego. Omawia on charakterystyki więzi społecznych, bariery i możliwości nawiązywania relacji podczas nauki, w pracy oraz w czasie wolnym, a także to na ile posiadanie więzi z Polakami różnicuje ich doświadczenia na co dzień. Podstawę analiz stanowią wyniki sondażu i wywiadów jakościowych prowadzonych w latach 2016–2017 wśród osób z Ukrainy w Warszawie i okolicach. Według otrzymanych rezultatów, migranci i migrantki posiadający więzi z Polakami to mniejszość, chociaż znaczna część badanej grupy. Widoczne są też różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami, jeżeli chodzi o charakter i proces nawiązywania więzi społecznych w Polsce. W przypadku kobiet posiadanie więzi z Polakami wiąże się z mniejszymi trudnościami w codziennym funkcjonowaniu w Polsce, natomiast w przypadku mężczyzn obraz ten jest mniej jednoznaczny.

Słowa kluczowe: Polska; migracja; sieci społeczne; migracja ukraińska; codzienna integracja

Among Us? Ties and Social Contacts with Poles in Everyday Life of Persons from Ukraine Living in Warsaw and Vicinities

The article deals with the everyday functioning of Ukrainian migrants in Poland, focusing on the analysis of migrant's social networks with representatives of the receiving society. It demonstrates the characteristics of migrants' social ties as well as barriers and opportunities for establishing relationships while studying, at work and during free time. It explores how having ties to Poles differentiates daily experiences of migrants. The analyses are based on the results of a survey and qualitative interviews conducted in 2016–2017 among people from Ukraine residing in and around Warsaw. According to the obtained

---

Marta Kindler: Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji oraz Ośrodek Badań nad Migracjami UW, marta.kindler@uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-3736-4380; Agata Górny: Wydział Nauk Ekonomicznych i Ośrodek Badań nad Migracjami UW, e-mail: a.gorny@uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-5293-1611; Ewa Jaźwińska: Ośrodek Badań nad Migracjami UW, e-mail: e.jazwinska-mo@uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-2251-5473.

Źródło finansowania: Narodowe Centrum Nauki grant nr 2014/15/D/HS4/01234.

results, migrants having ties to Poles are a minority, although a significant part of the surveyed group. There are visible differences between male and female migrants in the nature and process of establishing social ties in Poland. In the case of women, having ties to Poles is associated with less difficulties in everyday functioning in Poland, while for men, this link is less clear-cut.

Key words: Poland; migration; social networks; Ukrainian migration; everyday integration

Wstęp

Współczesna migracja osób z Ukrainy do Polski ma swoje początki we wczesnych latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Obecnie Ukraińcy są największą grupą cyrkulujących migrantów i najszybciej rosnącą grupą migrantów tymczasowych w Unii Europejskiej (Eurostat 2020). W związku z pogarszającą się sytuacją ekonomiczną i polityczną Ukrainy, liczba migrantów i migrantek stamtąd w Polsce wzrosła wielokrotnie. Od 2014 roku dynamicznie zwiększała się skala przyznawania zezwoleń na pobyt i pracę (dane UDSC 2021, dane MRiPS 2020). W szczególności liczba oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi (najpopularniejsza podstawa prawna pracy obywateli Ukrainy w Polsce) gwałtownie wzrosła z około 220 tysięcy w 2013 roku do ponad 1 miliona 700 tysięcy w 2017 roku pozostając na porównywalnym poziomie w kolejnych latach (dane MRPiPS 2020). Mimo nadal dominującego tymczasowego charakteru ukraińskiej migracji (Górny i inni 2020) istotne wobec tak dużego napływu jest zainteresowanie warunkami i sposobem funkcjonowania tej grupy na co dzień w naszym kraju, między innymi relacjami między migrantami a społeczeństwem kraju przyjmującego.

Artykuł ten poświęcony jest kwestii codziennego funkcjonowania migrantów i migrantek, tzw. codziennej integracji (Cherti, McNeil 2012) traktując sieci społeczne – w szczególności więzi z Polakami i Polkami – jako istotny przejaw integracji w Polsce. Sieci społeczne rozumiemy jako dynamiczne konstrukcje społeczne, które powstają, są odtwarzane i ulegają zmianie dzięki złożonemu procesowi komunikacji (Fuhse 2015). Związek pomiędzy sieciami społecznymi i integracją jest wielowymiarowy (Gurak, Caces 1992). W tym artykule koncentrując się na sieciach jako przejawie integracji (Ager, Strang 2008), analizujemy nawiązywanie i podtrzymywanie więzi społecznych z perspektywy przebiegu integracji. Takie podejście jest najbliższe koncepcji integracji codziennej, rozumianej jako codzienne interakcje migrantów i migrantek z tzw. społeczeństwem przyjmującym w istotnych dla nich obszarach życia społecznego.

Celem artykułu jest określenie znaczenia więzi z Polakami i Polkami w sieciach społecznych Ukraińców i Ukrainek oraz wskazanie barier i możliwości w trakcie ich nawiązywania w dwóch szeroko określonych obszarach codziennego życia społecznego: nauki i pracy oraz czasu wolnego. W tym kontekście

zwracamy również uwagę na nieoczywistość relacji pomiędzy codziennymi interakcjami ze społeczeństwem polskim i nawiązywaniem więzi z jego przedstawicielami. W literaturze poświęconej różnym aspektom integracji migrantów i migrantek przeważa podejście, że posiadanie przez nich więzi ze społeczeństwem przyjmującym idzie w parze z pozytywnymi wskaźnikami ich funkcjonowania w kraju docelowym (Spencer, Cooper 2006; Vermeulen, Keskiner 2017). W związku z tym podejmujemy w tym artykule również próbę określenia, jak bardzo posiadanie w sieciach społecznych Polaków lub Polek różnicuje migrantów i migrantki pod względem trudności, jakich doświadczają w życiu codziennym.

Współczesna migracja z Ukrainy jest często określana przez badaczy i polityków jako „bezproblemowa”, zarówno jeżeli chodzi o integrację na rynku pracy, jak i integrację społeczno-kulturową, zwłaszcza w porównaniu do społeczności migranckich z krajów postrzeganych jako kulturowo odległe, takich jak np. Wietnam (Grzymała-Kazłowska, Piekut 2007; Kindler, Szulecka 2013). Przekonanie to wynika z tymczasowego charakteru ukraińskiej migracji, do niedawna jej relatywnie małej skali i przeświadczenia o bliskości kulturowej (Grzymała-Kazłowska, Brzozowska 2017), która ułatwia migrantom interakcje ze społeczeństwem polskim (Nowicka, Łodziński 2021). Przyjmując ten ostatni pogląd można traktować przypadek migracji ukraińskiej do Polski jako przykład grupy, dla której nawiązywanie relacji z Polakami napotyka na względnie niskie bariery kulturowe. Otwarta pozostaje jednak kwestia, jak ten kontekst kulturowy przekłada się na codzienne funkcjonowanie migrantów i migrantek w Polsce, w szczególności na możliwości powstawania bardziej trwałych relacji między Polakami i Ukraińcami. Zwłaszcza że mimo dominującego tymczasowego charakteru migracji jest to już obecnie grupa zróżnicowana pod względem praktyk, aspiracji. W analizach koncentrujemy się na różnicach pomiędzy kobietami i mężczyznami starając się również uwzględnić inne odcienie zróżnicowania migrantów i migrantek ukraińskich w Polsce.

Dane analizowane w tym artykule pochodzą z badań przeprowadzonych w Ośrodku Badań nad Migracjami UW wśród pracowników z Ukrainy w Warszawie i okolicach. Obejmują dane ilościowe z sondażu zrealizowanego w roku 2016 i materiał jakościowy z wywiadów pogłębionych z roku 2017. Połączenie tych dwóch źródeł pozwala na prześledzenie pewnych ogólnych tendencji w ujęciu ilościowym oraz na określenie związanych z nimi mechanizmów unaczynających się w narracjach badanych uczestniczących w badaniu jakościowym.

Migracja z Ukrainy do Polski wciąż ma charakter wyspowy, a województwo mazowieckie, w tym Warszawa, pozostaje ważnym obszarem docelowym Ukraińców i Ukrainek. W porównaniu do innych, nowych obszarów docelowych wyróżnia je dłuższa historia migracji, a co za tym idzie większy udział migrantów

i migrantek ze znaczącym doświadczeniem migracyjnym, a także większe zróżnicowanie w ramach ukraińskiej grupy migranckiej (Górny i in. 2020). Warto przy tym podkreślić, że imigranci przyjeżdżający do Polski kierują się głównie do dużych miast (Górny, Śleszyński 2019), które są obszarami intensywnych interakcji międzyetnicznych w przestrzeni publicznej, choć ich charakter jest dosyć powierzchowny (Górny i in. 2018). Wyniki naszych analiz przyczynią się zatem do poszerzenia wiedzy na temat procesów społecznych towarzyszących współczesnej migracji z Ukrainy do całej Polski.

Integracja codzienna i sieci społeczne: dyskusja wokół podstawowych pojęć i przegląd literatury

Pojęcie „integracja” jest krytykowane przez wielu badaczy za normatywny wydźwięk i łączenie go z założeniami polityki integracyjnej państwa przyjmującego. Część badaczy odchodzi od tego pojęcia wprowadzając nowe określenia takie jak „osadzenie” (Ryan 2018) czy „zakotwiczenie” (Grzymała-Kazłowska, Brzozowska 2017). Pojawiają się także propozycje definicji integracji kładące nacisk na rozumienie integracji jako procesu (Garcés-Mascareñas, Penninx 2016). Myriam Cherti i Clare McNeil (2012) przyjmują natomiast perspektywę życia codziennego osób badanych. Podążając za tymi autorkami analizujemy integrację jako codzienne interakcje migrantów i migrantek z Ukrainy w Polsce, w istotnych dla nich obszarach życia społecznego. Cherti i McNeil podkreślają, za Rogersem Brubakerem (2004), że interakcje migrantów z otoczeniem to podstawowa składowa integracji. Takie podejście łączy pojęcie codziennej integracji z obszarami interakcji i sieci społecznych jako przejawów integracji kształtowanych przez warunki życia codziennego.

Przyjęcie perspektywy codziennej integracji pozwala nam również przyjrzeć się codziennym praktykom migrantów i migrantek, w szczególności różnorodności ich doświadczeń. W ten sposób można uniknąć posługiwania się uproszczonymi jednolitymi kategoriami, takimi jak np.: migranci z Ukrainy. Badacze migracji, choć na ogół świadomi różnic wewnątrzgrupowych, zbyt często traktują osoby pochodzące z tego samego kraju jako jednolite (Sajjad 2018), tak w analizach, jak i w rekomendacjach co do rozwiązań integracyjnych. Dodatkowo, w badaniach migracji z Ukrainy rzadkością jest analiza integracji uwzględniająca różnice płciowe (Fedyuk 2016), którą to lukę ma wypełnić ten artykuł.

Teoretyczne podwaliny dla pojęcia sieci społecznych są już obecne w teorii sieci powiązań grupowych Georga Simmela (1950), które następnie pogłębił między innymi Ronald Stuart Burt (1980). Za Markiem Granovetterem (1973, 1983) przyglądamy się silnym i słabym więziom w sieciach migrantów i migrantek, przede wszystkim tym prowadzącym, jak to ujął Robert Putnam (2007),

do kapitału pomostowego. Definiuje on go poprzez więzi jednostki z osobami różniącymi się od niej pod ważnymi względami i które pozwalają na dotarcie do innych (niż jej własne) kręgów społecznych, a w konsekwencji na dostęp do innej (lepszego) jakości wsparcia (zasobów). Przykładem więzi pomostowych są więzi z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego, które według wcześniejszych badań zwiększają dostęp migrantów do trwałego kapitału społecznego użytecznego w kraju migracji i w procesie integracji (De Vroome 2013; Toruńczyk-Ruiz, Brunarska 2018). Badania pokazują jednak również, że integracja migrantów i migrantek w społeczeństwie przyjmującym jest możliwa, jeżeli płynące z niej korzyści są większe niż te wynikające z sieci etnicznych (Danzer, Ulku 2011), czyli z kapitału wiążącego (Putnam 2007). Sieci etniczne mogą przy tym sprzyjać integracji na poziomie lokalnym, ale potrzebna do tego jest odpowiednia struktura możliwości: przestrzenie do wspólnych spotkań (Cederberg 2012). Niejednoznaczny jest natomiast związek wiążącego kapitału społecznego z pomostowym. Niektóre badania pokazują, że posiadanie pierwszego jest przeszkodą w tworzeniu drugiego (Lancee 2010; Nannestad i in. 2008), natomiast inne, że kapitał wiążący jest potrzebną podstawą do tworzenia kapitału pomostowego (Morales, Ramiro 2011).

Więzi społeczne, zarówno silne jak i słabe, wymagają podtrzymywania w miarę regularnych interakcji społecznych. Przy braku kontaktów część więzi może popaść w stan „uśpienia” (Levin i inni 2011). Kontakt jest również potrzebny, aby powstały nowe więzi. Tak jak pisali o tym Mario Luis Small i Christopher Shuku (2016), wejście w relacje z drugą osobą może być wynikiem podjęcia świadomej decyzji, przypadku lub spontanicznej decyzji, w zależności od kontekstu interakcji. Jednak nie każdy kontakt przemieni się w więź. Natomiast wyniki badań Talja Blokland i Gwen van Eijk (2010) rzucają krytyczne światło na rolę różnorodnego etnicznie otoczenia w sąsiedztwach, w sprzyjaniu tworzeniu się międzyetnicznych więzi. Według autorek otwartość na różnorodność nie musi przekładać się na bardziej zróżnicowane sieci społeczne. W tym duchu Agata Górny i Sabina Toruńczyk-Ruiz (2014) wykazały dla różnorodnych etnicznie sąsiedztw w sześciu miastach europejskich, że na poziomie jednostkowym korelacja między poziomem różnorodności sąsiedztwa i posiadaniem sieci międzyetnicznych jest stosunkowo słaba.

Znaczenie płci społeczno-kulturowej w sposobie nawiązywaniu więzi, w tym więzi pomostowych, odnotowano w kilku badaniach. Na przykład Miller McPherson, Lynn Smith-Lovin i James M. Cook (2001) twierdzą, że kobiety mają predyspozycje do uczestniczenia w mniejszych, zorientowanych na społeczność stowarzyszeniach, które wymagają większego zaangażowania ich czasu niż te organizacje, które wybierają mężczyźni. Christine B. Avenarius (2008) podkreśla różnice pomiędzy ilością kontaktów towarzyskich i zawodowych wśród kobiet i mężczyzn, gdzie kobiety częściej nawiązują znajomości w czasie

wolnym, a mężczyźni w pracy. W sieciach kobiet udział krewnych jest większy niż u mężczyzn (Avenarius 2008). Kobiety mają mniejszy dostęp do zasobów w ramach swoich sieci niż mężczyźni, natomiast zmiana charakteru sieci kobiet – z dominacji silnych więzi do rodziny i krewnych na słabe – pozwala ten dostęp zwiększyć (Bagchi 2001).

Dane i metody analizy

Sondaż imigrantów z Ukrainy w aglomeracji warszawskiej został zrealizowany w roku 2016 z wykorzystaniem techniki wywiadu osobistego (PAPI) oraz metody doboru próby sterowanego – bądź też kontrolowanego – przez respondentów (*Respondent Driven Sampling* – RDS) (Heckathorn 1997) na próbie 509 respondentów (szczegóły metody zostały opisane w Górny, Jaźwińska-Motyłska 2019). Badaniem objęci zostali dorośli obywatele Ukrainy, którzy przybyli do Polski w celu innym niż wyłącznie turystyczno-wypoczynkowy i przebywali w aglomeracji warszawskiej (z wyłączeniem studentów studiów dziennych i wieczorowych). Wykonywanie pracy zarobkowej nie było kryterium doboru, ale faktycznie ponad 90% badanych było migrantami zarobkowymi.

W badanej próbie uzyskaliśmy wyraźną przewagę kobiet, które stanowiły blisko 70% respondentów (rozkład wybranych cech w próbie zawiera Aneks 1). Tak wysokich udziałów kobiet nie zaobserwowano w innych podobnych badaniach w Warszawie i okolicach realizowanych metodą RDS, gdzie udziały kobiet wyniosły 50–60% (np. Górny i inni 2020). Nie można wykluczyć, że wynika to po części z metody doboru próby w sondażu z 2016 roku. Inaczej niż w pozostałych sondażach, zastosowano w nim bowiem bony zakupowe zamiast gotówki, które mogły być bardziej atrakcyjne dla kobiet niż mężczyzn. Ponadto, tak jak w innych analizach danych RDS (Górny i inni 2020), zastosowałyśmy wagi korygujące opracowane dla metody RDS.

Badanie jakościowe obejmowało 39 wywiadów pogłębionych z migrantami z Ukrainy, którzy w 2017 roku pracowali i mieszkali w aglomeracji warszawskiej. Spośród nich 22 rozmówców to osoby, które wcześniej brały udział w badaniu ilościowym i zostały celowo wybrane z bazy kontaktów stworzonej podczas przeprowadzania sondażu. Wybierając te osoby kierowałyśmy się charakterem posiadanych przez nie sieci społecznych rekonstruowanych na podstawie danych kwestionariuszowych. W próbie znalazły się osoby reprezentujące typy sieci społecznych różnorodne pod względem wielkości, obecności w nich Ukraińców i Polaków oraz ilości zasobów w sieci. Pozostałych 17 rozmówców zrekrutowałyśmy metodą kuli śnieżnej. Zależało nam tu przede wszystkim na osobach z wyższym wykształceniem, pracujących w Polsce jako specjaliści czy pracownicy biurowi, którzy byli stosunkowo nieliczni w próbie sondażowej.

W większości byli to absolwenci polskich uczelni. Przyjęty sposób doboru grupy badanej umożliwił nam analizę bardziej zróżnicowanej populacji niż ta objęta badaniem ilościowym. Wywiady miały charakter częściowo ustrukturyzowany i dotyczyły przede wszystkim kontaktów podtrzymywanych w Polsce, barier integracyjnych i uzyskiwanej pomocy oraz planów na przyszłość. W badanej grupie znalazło się aż 30 kobiet i tylko 9 mężczyzn, którzy częściej odmawiali udziału w badaniu. Ze względu na nielicznych rozmówców płci męskiej w danych jakościowych musimy bardzo ostrożnie robić porównania między kobietami i mężczyznami (Aneks 2).

W naszym badaniu sondażowym za wskaźnik usieciowienia przyjęliśmy za deklarowaną liczbę bliższych i (lub) dalszych osób. W wyjaśnieniach dla respondentów przyjmowałyśmy, że bliskie osoby obejmują rodzinę i przyjaciół, a dalsze to znajomi, z którymi respondent ma tylko okazjonalny kontakt. Wykorzystując przesłanki teoretyczne (Granovetter 1973) w analizach osoby bliskie utożsamiamy z więziami silnymi, a dalsze – ze słabymi. Różnorodność sieci została określona na podstawie odpowiedzi na pytanie (osobno dla bliskich i dalszych osób) o to, jaki udział w sieciach badanych stanowią osoby podobne do nich (np. w tym samym wieku) i osoby odmienne od nich (np. zdecydowanie starsze). Skala obejmowała następujące kategorie: 1) nikt lub prawie nikt, 2) mniej niż połowa, 3) około połowa, 4) więcej niż połowa, 5) wszyscy lub prawie wszyscy. Uwzględnione wymiary podobieństw to: płeć, wiek, poziom wykształcenia i zamożności, a także narodowość. Podstawowym wskaźnikiem wykorzystywanym w naszych analizach jest fakt posiadania Polaków w sieciach (więzi z Polakami). Został on skonstruowany dla silnych i słabych więzi łącznie. Wskazuje, że respondent lub respondentka nie ma (lub prawie nie ma) w swojej sieci Polaków. Osoby, które nie miały żadnych sieci w Polsce, zostały potraktowane jako takie, które nie mają również więzi z Polakami.

Wszystkie omawiane w artykule wskaźniki sieci i interakcji społecznych oraz problemów integracji codziennej są analizowane w podziale na kobiety i mężczyzn oraz na osoby posiadające więzi z Polakami i pozostałych. Taki podejście pozwala na uchwycenie różnorodności w procesach integracji codziennej migrantów i migrantek ukraińskich w Polsce, a w szczególności to, na ile więzi z Polakami stanowią czynnik różnicujący w tym względzie. W związku z tym, że wszystkie powyższe wskaźniki dotyczą sytuacji w momencie badania, wnioskowanie o zależnościach przyczynowo-skutkowych pomiędzy nimi nie jest uprawnione zwłaszcza w odniesieniu do wskaźników dotyczących pewnych procesów rozwijających się w czasie (interakcje społeczne). Ograniczamy się zatem do opisowego przedstawienia pewnych tendencji traktując materiał jakościowy jako istotne i ciekawe uzupełnienie związanych z nimi interpretacji.

Sieci społeczne migrantów i migrantek

Bardzo nieliczna grupa badanych (poniżej 1%) przyznała, że nie posiada w Polsce ani bliskich ani dalszych więzi. Jednocześnie sieci respondentów i respondentek to przede wszystkim sieci transnarodowe. Według wyników sondażu większość osób z ich sieci (średnio 50 osób w sieci) przebywała na Ukrainie, a przeciętnie tylko około 10 osób przebywało w Polsce w momencie badania. W ujęciu średnim mężczyźni mieli około dwukrotnie więcej więzi na Ukrainie niż kobiety, co może wiązać się z dłuższym zaangażowaniem kobiet w migrację do Polski (Aneks 1) i osłabianiem się ich relacji w kraju pochodzenia. Wyniki badania jakościowego pokazują przy tym, że kobiety wskazywały na Polskę, a dokładnie Warszawę, jako miejsce, gdzie łatwiej im nawiązać nowe więzi, w tym z Polakami lub Polkami, twierdząc, że jest tu mniej agresji, większa otwartość i szacunek w przestrzeni publicznej niż na Ukrainie. Rozmówczynie łączyły to z poziomem zamożności społeczeństwa polskiego, z istnieniem miejsc, które tego typu spotkania umożliwiają (np. bulwar nad Wisłą) i wyższym poczuciem bezpieczeństwa. Inny obraz przedstawiali mężczyźni, którzy widzieli Polaków, a może raczej warszawiaków (częściowo przypisując to wielkości miasta), jako obojętnych, zamkniętych i wywyższających się wobec innych. Migranci wskazując Ukrainę jako miejsce, gdzie łatwiej im nawiązać istotne relacje, mówili o braku bariery językowej, czasie wolnym, który umożliwia tego typu kontakty i większej bezpośredniości Ukraińców.

Jak pokazują wyniki sondażu, sieci społeczne migrantów i migrantek objętych badaniem charakteryzowały się dużym stopniem homofilii zwłaszcza pod względem kraju pochodzenia obecnych w nich osób – byli to w zdecydowanej większości Ukraińcy. Około trzech czwartych, tak kobiet jak i mężczyzn, zadeklarowało, że ponad połowa ich bliskich osób w Polsce to Ukraińcy. W odniesieniu do dalszych relacji migranci w mniejszym stopniu zamykali się w ukraińskich kręgach znajomych, dotyczy to zwłaszcza mężczyzn. „Tylko” połowa z nich zadeklarowała, że większość ich znajomych w Polsce to Ukraińcy, podczas gdy wśród kobiet było to niemal dwie trzecie. Jednocześnie prawie jedna czwarta mężczyzn zadeklarowała, że co najmniej połowa ich dalszych więzi to relacje z Polakami. Analogiczny odsetek w przypadku kobiet tylko nieznacznie przekroczył 10%. W ogólnym ujęciu, prawie 40% respondentów stwierdziło, że wszyscy lub prawie wszyscy członkowie ich sieci społecznych to Ukraińcy (tabela 1). Bardzo zbliżony był jednak także odsetek osób, które miały w swoich sieciach Polaków i było to zauważalnie częstsze wśród mężczyzn niż wśród kobiet (różnica 9 p.p.).

Jeżeli chodzi o inne wymiary charakterystyk osób w sieciach społecznych ukraińskich migrantów i migrantek, to przeważały w nich osoby ich płci. Jednak to kobiety częściej deklarowały, że ponad połowa ich znajomych w Polsce to również kobiety. Kobiety także nieco częściej niż mężczyźni posiadały

relacje z osobami w podobnym wieku i o podobnym poziomie wykształcenia, przy czym odsetki osób deklarujących, że ich znajomi to głównie (ponad połowa) osoby o niższym lub wyższym wykształceniu, były zbilansowane – około jednej trzeciej w obu przypadkach. Jeżeli chodzi zatem o poziom wykształcenia znajomych osób to sieci badanych były stosunkowo zróżnicowane. Nie można tego natomiast powiedzieć w odniesieniu do poziomu zamożności – w sieciach badanych przeważały osoby o podobnym poziomie zamożności. Co ciekawe, mężczyźni znacznie częściej niż kobiety deklarowali, że większość ich (dalszych) znajomych jest biedniejsza od nich (27% w porównaniu do 8%). Wynik ten można odnosić do skłonności mężczyzn do przedstawiania swojego statusu materialnego w pozytywnym świetle jako kluczowego wyznacznika ich statusu społecznego, ważniejszego niż w przypadku kobiet (por. Huberman Loch, Öncüler 2004).

Tabela 1. Migranci posiadający więzi z Polakami oraz posiadający sieci zdominowane przez Ukraińców według płci

Płeć	Posiadający więzi z Polakami (w %)	Posiadający więzi zdominowane przez Ukraińców (w %)	<i>N</i>
Mężczyzna	46	39	130
Kobieta	38	38	375
Ogółem	40	38	505

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Obraz, jaki wyłania się z analizy zasobów w sieciach społecznych migrantów ukraińskich, wskazuje natomiast na niewielkie różnice między kobietami i mężczyznami. Migranci i migrantki ukraińskie, pracujący w Polsce przede wszystkim na stanowiskach związanych z pracami prostymi i robotniczymi (Okólski 2011), mieli ograniczone możliwości dotarcia w ramach swoich sieci społecznych w Polsce do zasobów związanych z wyższymi pozycjami społecznymi i segmentami rynku pracy oraz wsparciem o charakterze „specjalistycznym” (Górny, Jaźwińska-Motyłska 2019). Jednak jeżeli chodzi o codzienną pomoc praktyczną, wsparcie emocjonalne, a także kwestie towarzyskie, to wydaje się, że więzi społeczne ukraińskich migrantów i migrantek w Polsce miały duże znaczenie, na co wskazywały także wcześniejsze badania (Górny i inni 2010).

Kontakty i więzi z Polakami w pracy i podczas studiów

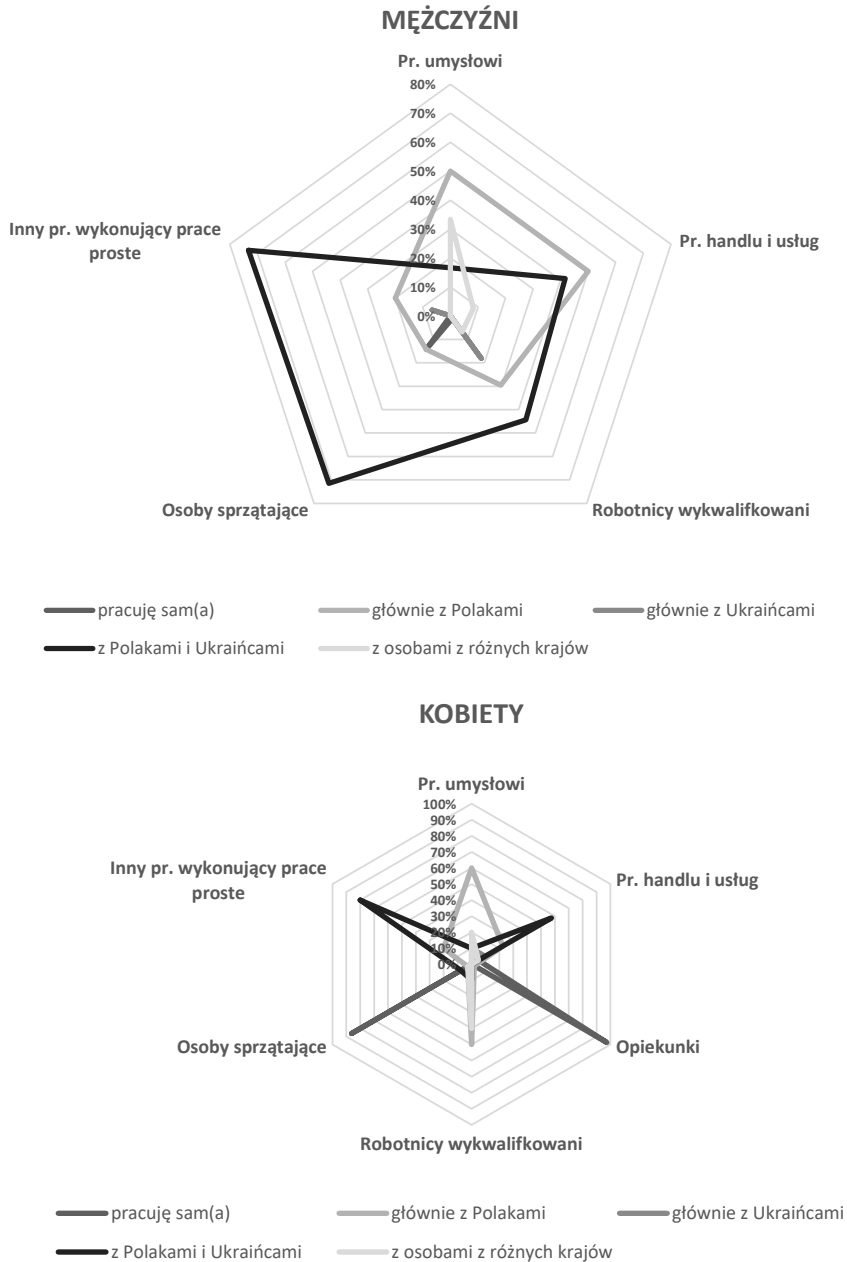
Kontakty z Polakami mają miejsce w różnych obszarach życia społecznego. Jednym z najważniejszych z nich jest środowisko pracy, zwłaszcza w przypadku

migrantów zarobkowych (Owczarek, Żulikowski 2015). Wskaźnikiem takich interakcji w badaniu sondażowym były odpowiedzi respondentów i respondenek na pytanie o to, z osobami jakiej narodowości pracują (głównie z Polkami, głównie z Ukrainkami, z Ukrainkami i Polakami czy z osobami innych narodowości) (tabela 2). W tym względzie zarysowały się bardzo widoczne różnice pomiędzy migrantami i migrantkami. Aż 74% badanych kobiet zadeklarowało, że pracują same (w porównaniu do 2% mężczyzn), a 13%, że ich współpracownikami są Polacy i Ukraińcy. Posiadanie polsko-ukraińskiego grona współpracowników było natomiast najczęstszą sytuacją w przypadku mężczyzn i dotyczyło prawie połowy respondentów. Prawie jedna trzecia z nich pracowała głównie z Polakami (w przypadku kobiet było to tylko 8%). Warto przy tym podkreślić, że stosunkowo rzadko migranci w pracy mieli wyłącznie lub głównie kontakt ze swoimi rodakami (14% mężczyzn i 2% kobiet). W wynikach badania jakościowego widać w tym względzie różnice w doświadczeniach osób, które przyjechały po raz pierwszy do Polski przed i po 2014 roku. Bardziej doświadczeni migranci mieli stosunkowo rzadko kontakt wyłącznie z innymi Ukrainkami w pracy, podczas gdy w młodszych kohortach zdecydowanie dominowały kontakty z rodakami. Wiąże się to bez wątpienia z rozwojem migracji z Ukrainy do Polski i zwiększaniem się grupy ukraińskich migrantów i migrantek (Górny i in. 2020).

Zauważalne różnice pomiędzy środowiskiem społecznym pracy ukraińskich migrantów i migrantek wiążą się bez wątpienia z odmiennością charakteru ich pracy w Polsce, co ilustruje rysunek 1. Dla przykładu, aż 80% badanych migrantek pracowało w charakterze opiekunek lub osób sprzątających, wśród których odsetki respondentek twierdzących, że pracują same, wyniosły odpowiednio 97% i 86%. W tych deklaracjach badane kobiety nie uwzględniały jednak swoich polskich pracodawców i klientów. Tymczasem z wyników badania jakościowego wyłania się specyficzny charakter więzi między migrantkami pracującymi w sektorze prac domowych a zatrudniającymi je Polakami lub Polkami. Dla wielu kobiet z tej grupy są to jedyne więzi z członkami społeczeństwa przyjmującego. Choć często pracowały one u kilku osób, jedną lub dwie rodziny postrzegały zazwyczaj jako szczególnie bliskie. Ten proces „urodziniania”, obecny w literaturze (Kindler, 2011; Kordasiewicz, 2011), pokazuje wypowiedź Sofiji, która od 16 lat pracuje w Polsce i od kilkunastu lat pozostaje w bliskiej relacji z pracodawcami:

Cały czas mi pomagają i przez tyle lat, to muszę powiedzieć, że to jest jak rodzina! To jest jak rodzina... to nawet nie można powiedzieć tak... jak to [zastanawia się]. Nie można mówić, że to jest znajomy, czy co to, bo to rodzina. Nawet można powiedzieć, nawet i więcej niż rodzina, bo to różna bywa z rodziną, nie? I u mnie oni byli na Ukrainie w gościach, także cały czas kontakt...” (K58_S(a))

Rysunek 1. Migranci według narodowości osób z którymi pracują oraz płci i kategorii zawodowej (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Przywołany cytat dowodzi, że więzi z pracodawcą mogą być, w odczuciu migrantki, bardzo silne i trwać również po zakończeniu pracy u danej rodziny. Przypadek Sofiji nie jest wyjątkowy. Kilka innych Ukrainek także deklarowało, że odwiedza domy, w których kiedyś pracowały.

Większość ukraińskich mężczyzn pracowała natomiast w Polsce jako wykwalifikowani robotnicy (69% respondentów). W tej grupie zawodowej mężczyźni deklarowali najczęściej, że pracują razem z Polakami i Ukraińcami (44% robotników wykwalifikowanych), a często, że głównie z Polakami (30%). Również w przypadku innych zajęć środowisko pracy badanych mężczyzn było raczej polsko-ukraińskie, za wyjątkiem pracowników umysłowych oraz handlu i usług, spośród których około połowy pracowało głównie z Polakami.

Część naszych rozmówców z wyższym wykształceniem, pragnąc wykorzystać swoje unikatowe z punktu widzenia polskiego rynku pracy kompetencje językowe i kulturowe, podejmowała jednak zatrudnienie w środowisku ukraińsko- lub rosyjskojęzycznym (w firmach zorientowanych na Wschód, mediach, organizacjach pozarządowych). Zwykle poza relacjami służbowymi pojawiały się na tym gruncie kontakty prywatne o różnym stopniu zażyłości z innymi migrantami z Ukrainy. Przykładem może być sytuacja Witalija, który w 2012 roku przyjechał do Polski na studia, a w chwili badania pracował w agencji marketingowej i zapytany o to, z kim się spotyka, powiedział:

No pierwsze to jest taka grupa, to jest koledzy z pracy. No w ogóle znajomi w pracy, utrzymujemy ten kontakt, ale czasem bywa, że to jest wyjazdy integracyjne (...) czasem to coś tam na biliard czy coś.. (...) To jest naprawdę duża firma – mniej więcej tam 200, 200 osób. Ale pracuję w ukraińskim oddziale i tam jest 35–40 osób (...) (M27_Spec)

Wypowiedź Witalija pokazuje, że codzienne interakcje z rodakami w środowisku pracy mogą zaspokajać potrzeby kontaktów społecznych, ponieważ współpracownicy szybko stają się także towarzyszami czasu wolnego.

Według danych sondażowych różnice w kwestii charakterystyk narodowościowych środowiska pracy w Polsce między badanymi posiadającymi i nieposiadającymi więzi z Polakami bez wątpienia istnieją, zwłaszcza w przypadku mężczyzn (tabela 2). Ukraińscy mężczyźni posiadający więzi z Polakami częściej niż pozostali deklarowali, że pracują głównie z Polakami (42% w porównaniu do 19% respondentów nieposiadających więzi z Polakami) oraz zauważalnie rzadziej wykonywali swoją pracę głównie z innymi Ukraińcami (3% w porównaniu do 23%). W przypadku kobiet tendencja była analogiczna, aczkolwiek różnice między migrantkami posiadającymi w sieciach Polaków czy Polki i pozostałymi z badanych kobiet były stosunkowo małe. Uzyskane wyniki sugerują przy tym, iż współpraca z Polakami nie musi przekładać się na ich obecność w sieci społecznej migrantów i migrantek.

Podobny obraz wyłania się z badań jakościowych, gdzie część więzi z Polakami poznanymi w pracy przeobraziła się w znajomości i przyjaźnie, natomiast część nie. Jak to skomentował jeden z rozmówców, „Ja mam dużo kontaktów z Polakami, ale wyłącznie służbowo, tylko w kwestiach związanych z pracą.” (M26_Spec).

Tabela 2. Migranci według deklaracji o narodowości osób, z którymi pracują oraz płci i faktu posiadania więzi z Polakami (w %)

Z kim pracuje	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety	
		Posiadający więzi z Polakami	Nie posiadający więzi z Polakami	Posiadający więzi z Polakami	Nie posiadający więzi z Polakami
Sam	55	2	1	71	76
Głównie z Polakami	14	42	19	11	7
Głównie z Ukraińcami	5	3	23	0	3
Z Polakami i Ukraińcami	21	44	51	12	12
Z osobami z różnych krajów	5	9	6	6	2
RAZEM	100	100	100	100	100
<i>N</i>	491	59	70	132	230

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

W przypadku młodych ludzi odpowiednikiem kontaktów w pracy są kontakty w szkole, w tym na uczelni wśród studentów. Jest to środowisko instytucjonalne w sposób naturalny zdominowane przez Polaków. Intuicyjnie wydawało się nam zatem, że osoby, które studiowały w Polsce, miały szereg możliwości nawiązywania więzi z Polakami podczas studiów. Przybyli do Polski jako młodzi dorośli, czyli na tym etapie życia, gdy sieci społeczne intensywnie się kształtują. Mimo to wielu z takich rozmówców praktycznie nie miało więzi z Polakami lub były one bardzo słabe i doraźne. Z zebranego materiału jakościowego wynika, że ważną tego przyczyną jest łatwy dostęp do rodaków studiujących w Polsce, który pozwala realizować większość potrzeb w ramach własnej grupy narodowościowej. Znaczenie tego czynnika obrazuje przykład Kaliny. Kobieta przyjechała na studia do Warszawy po roku 2000, podczas studiów poznała swojego przyszłego męża Polaka. Kilka lat temu edukację wyższą w Polsce rozpoczęła jej dziesięć lat młodsza siostra. W opinii naszej rozmówczyni ich doświadczenia w relacjach z Polakami lub Polkami są zupełnie różne:

Ona [siostra rozmówczyni] teraz mieszka w akademiku, mieszka z Ukrainką i Białorusinką, więc jakby siłą rzeczy utrzymuje kontakt z nimi. Ja akurat mieszkałam w pokoju z Polkami i jakoś tak się złożyło, że dosyć mało było w akademiku osób z innych krajów, a z Ukrainy to chyba tylko jedną kojarzę, właśnie jakoś tak się złożyło. [...] Na studiach też w sumie nas mało było 4 dziewczyny, więc teraz jest więcej Ukraińców. Za moich czasów było o wiele mniej, więc może dlatego te relacje tak się ułożyły jak się ułożyły. (K31_Spec(b))

Gdy Kalina studiowała, była jedną z nielicznych studentek z Ukrainy, w związku z tym miała więcej kontaktów z polskimi studentami niż jej młodsza siostra, która rozpoczęła studia w Polsce 10 lat później. Sieć społeczna Kaliny – zrównoważona pod względem liczby Polaków i Ukraińców – stanowi jednak wyjątek na tle badanych absolwentów polskich uczelni. Nasi młodszy rozmówcy, którzy skończyli studia później niż Kalina, mieli na swoich uczelniach kontakt z tak wieloma Ukraińcami, że właściwie nigdy nie znaleźli się w sytuacji, która wymagałaby od nich wyjścia poza własną narodowościową grupę.

Wielowymiarowość relacji z Polakami na gruncie pozazawodowym

Czas wolny i życie codzienne traktowane są jako istotne obszary pozwalające na zrozumienie doświadczenia integracyjnego (Dahinden 2016; Gronseth 2010). Czas wolny jest kluczowy w tym, jak postrzegamy jakość naszego życia oraz przyczynia się do spajania więzi rodzinnych i w ramach społeczności. Dodatkowo czas wolny spędzany w przestrzeniach publicznych daje możliwość kontaktów, w tym kontaktów międzykulturowych (Wessendorf 2013; 2016). Możliwość korzystania z czasu wolnego w kontekście migracji może spełniać niejako dwie funkcje: (1) pozwalać na zetknięcie się z nowym otoczeniem, kulturą, ludźmi, ale również (2) dawać poczucie stabilności dzięki możliwości przebywania z tymi, którzy są kulturowo bliscy (Horolets i in. 2021). Tymczasem ponad 40% badanych wskazało brak czasu wolnego jako jeden z problemów, jakich doświadczają na co dzień w Polsce por. s. 18, a 7% respondentów na pytanie o najczęstsze sposoby spędzania czasu wolnego w Polsce oświadczyło, że w ogóle nie mają takiego czasu. Było to częstsze w przypadku kobiet – 9% respondentek zadeklarowało taką sytuację (w porównaniu do 4% mężczyzn). Może to wynikać ze specyfiki pracy w sektorze prac domowych, gdzie czas pracy jest często nienormowany (Kindler 2011).

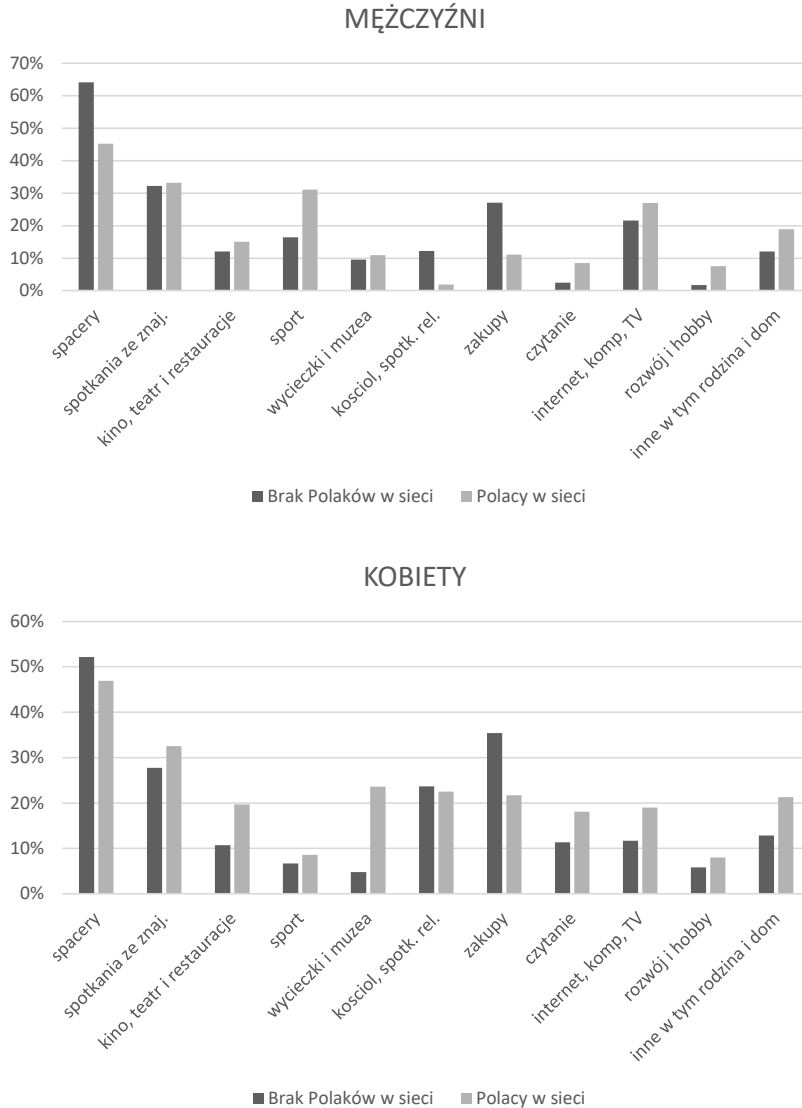
Pośród badanych, którzy opisali trzy najczęstsze sposoby spędzania czasu wolnego w Polsce, największa grupa, ponad połowa respondentów, spędzała go na spacerach w parkach, skwerach i miejscach publicznych. Kolejnymi co

do popularności (około jedna trzecia badanych) były spotkania ze znajomymi oraz zakupy. W kościele i na spotkaniach religijnych spędzała czas około jedna piąta badanych. Podobny odsetek osób cieszył się czasem wolnym oglądając telewizję, surfując po internecie lub grając w gry komputerowe. Inne rodzaje spędzania czasu były nieco mniej popularne (10–13% badanych), choć w tym względzie znowu unaocznily się różnice pomiędzy migrantami i migrantkami. Te najbardziej widoczne (różnica co najmniej 5 p.p. w odsetku wskazań) dotyczyły pięciu obszarów aktywności w czasie wolnym. Mężczyźni częściej niż kobiety zajmowali się sportem (23% mężczyzn w porównaniu do 8% kobiet), a także spędzali czas na oglądaniu telewizji i przy komputerze (24% w porównaniu do 14%). Kobiety zdecydowanie częściej spędzały czas na zakupach (30% kobiet w porównaniu do 19% mężczyzn), a także w kościele lub na spotkaniach religijnych (23% w porównaniu do 7%). Odpoczywając w domu kobiety natomiast częściej poświęcały czas na czytanie niż mężczyźni (14% w porównaniu do 5%).

Można także zaobserwować pewne systematyczne różnice, jeżeli chodzi o sposoby spędzania czasu wolnego przez osoby posiadające więzi z Polakami lub Polkami oraz pozostałe. Warto nadmienić, że są one analogiczne w grupach mężczyzn i kobiet, a rozbieżności dotyczą głównie natężenia tych różnic (rys. 2). Spacer i zakupy były bardziej popularne wśród osób nie mających w swych sieciach Polaków, podczas gdy w przypadku pozostałych aktywności zaobserwowano raczej odwrotną tendencję lub jej brak. Co warto podkreślić, nie ma dużych różnic pomiędzy odsetkami osób spotykających się ze znajomymi w czasie wolnym, choć było to nieco bardziej popularne wśród osób posiadających więzi z Polakami. Zwraca przy tym uwagę, że takie osoby, zwłaszcza kobiety, częściej spędzały także czas w przestrzeni publicznej, w kinach, teatrach, restauracjach, a także klubach i w muzeach oraz podróżując po Polsce. Badania na temat spędzania czasu wolnego wskazują przy tym, że przebywanie migrantów i migrantek w przestrzeniach publicznych może wiązać się z doświadczaniem wykluczenia i stygmatyzacji (Horolets i in. 2021). W towarzystwie Polaków są oni prawdopodobnie mniej narażeni na bycie postrzeganymi jako „inni” lub „obcy”. Co więcej, migranci posiadający więzi z Polakami częściej oddawali się swoim hobby, w tym uprawianiu sportu (zwłaszcza mężczyźni) i samorozwojowi.

Materiał jakościowy ukazuje natomiast, że podzielane zainteresowania (hobby) stanowiły dla naszych rozmówców zachętę do nawiązywania kontaktów z Polakami, które przygotowywały grunt dla rozwoju silniejszych relacji społecznych. Dla przykładu, w sieciach wykształconych Ukraińców byli Polacy poznani w grupach hobbystycznych (np. na warsztatach rękodzieła) i sportowych (np. na siłowni lub w grupie motocyklowej). Czynnikiem sprzyjającym nawiązywaniu takich relacji z Polakami był brak w danym momencie grup

Rysunek 2. Migranci i migrantki według wskazań¹ trzech najczęstszych sposobów spędzania czasu wolnego i faktu posiadania więzi z Polakami (% respondentów²)

Uwagi. ¹Było to pytanie otwarte, które zostało zakodowane. ²Podstawy procentowania to wyróżnione w analizie grupy: mężczyźni posiadający więzi z Polakami i ich nie posiadający (lewy rysunek) oraz kobiety posiadające więzi z Polakami i ich nie posiadające (prawy rysunek).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

zainteresowań skupiających Ukraińców. Znalezienie osób o podobnych pasjach niejednokrotnie stawało się możliwe tylko dzięki „polskim” grupom hobby-stycznym. Warto podkreślić, że pierwszym kanałem nawiązywania takich relacji były często portale społecznościowe i fora tematyczne, poprzez które migranci wymieniali informacje i umawiali się na spotkania. Więzi w ramach społeczności „internetowych” były wśród badanych liczne (nawet do kilkudziesięciu osób), ale jednak słabe. Charakterystyczne jest to, iż podczas wywiadu badani mieli tendencję do mówienia raczej o całej grupie niż o konkretnych osobach, co obrazuje relacja Dmytro, członka grupy motocyklowej:

Jest taka grupa [nazwa grupy], to bardzo, z reguły bardzo takie przyjazne osoby, które mają swoje, taką powiedzmy, politykę, że jest równość, że nikt nie pokazuje, że ktoś bogaty, że ktoś ma lepszy motor, bardzo przyjazna taka atmosfera i dlatego bardzo miło spędzać z nimi czas. Z reguły, jeśli ktoś gdzieś tam wybiera się, pisze, że ja planuję taki wyjazd, zbieramy się, wyjeżdżamy, od czasu do czasu nowe są ludzie, ktoś zawsze się dołącza, dlatego nie ma tak, że stale z kimś jednym jeżdżę tak mniej więcej, no parę osób. (M30_Spec)

Spotkania czy wyjazdy w tego typu grupach mają charakter towarzyski, rozmowy często są zorientowane na wymianę doświadczeń w obszarze konkretnych zainteresowań. Zapewniają one migrantom stały kontakt z członkami społeczeństwa przyjmującego i – jak w powyższym cytacie – poczucie pewnej wspólnoty wynikającej ze wspólnego hobby.

U migrantek grupy hobbistyczne jako miejsce nawiązywania więzi też odgrywały pewną rolę, ale większe znaczenie miały grupy religijne. U starszych kobiet były to zajęcia organizowane przez organizacje migranckie/religijne, a u młodszych raczej te znalezione (lub zorganizowane) przez internet. Szczególną grupą były członkinie Zgromadzenia Świadków Jehowy, których sieci wyróżniały się zdecydowaną w nich przewagą Polaków. Jest to pochodną tego, że przystępując do grupy religijnej rozmówczynie trafiały do polskich zborów (nie było jeszcze wówczas zborów ukraińsko- i rosyjskojęzycznych), które szybko stały się ich podstawowymi grupami odniesienia.

Kontakty towarzyskie z Polakami w czasie wolnym (wizyty, wspólne wyjścia na miasto itp.) utrzymywało prawie 60% migrantów i migrantek z Ukrainy przebadanych w sondażu. W tym przypadku różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami były nieznaczne. Tylko część z tych spotkań miała bardziej osobisty charakter i wiązała się z „bywaniem” w domach, a szczególnie przyjmowaniem Polaków w mieszkaniach migrantów lub migrantek (tabela 3). Interesujące, że o ile kobiety utrzymujące kontakty towarzyskie z Polakami częściej niż mężczyźni bywały w polskich domach (88% w porównaniu do 80% mężczyzn), o tyle to mężczyźni nieco częściej przyjmowali Polaków w swoich domach (68% w porównaniu do 62% kobiet). Prawdopodobnie wiąże się to z tym, że badani mężczyźni częściej niż kobiety przebywali w Polsce ze wszystkimi członkami gospodarstwa, częściej też zajmowali samodzielne mieszkania.

Zgodnie z oczekiwaniami badani posiadający więzi z Polakami lub Polkami częściej kontaktowali się z nimi na gruncie towarzyskim (84% w porównaniu do 42% respondentów nie posiadających więzi z Polakami). Jednocześnie prawie wszystkie migrantki, które posiadały więzi z Polakami bywały w polskich domach (95%), ale w przypadku pozostałych badanych kobiet składanie wizyt Polakom również było dość częste (79%). Przyjmowanie Polaków w domach migrantek było mniej popularne, a analogiczne odsetki wyniosły: 68% oraz 53%. W przypadku ukraińskich kobiet więzi z Polakami współwystępują ze spotkaniami z nimi w prywatnych domach, jednak nie jest to bez wątpienia warunkiem koniecznym takich spotkań.

Tabela 3. Migranci, którzy utrzymują kontakty towarzyskie z Polakami według deklaracji co do bywania w domach Polaków i zapraszania ich do siebie oraz płci i faktu posiadania więzi z Polakami (w %²)

Charakter wizyt	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety	
		Posiadający więzi z Polakami	Nie posiadający więzi z Polakami	Posiadający więzi z Polakami	Nie posiadający więzi z Polakami
Bywa u Polaków ¹	86	82	77	95	79
Zaprasza Polaków ¹	63	63	75	68	53
N ²	302	41	37	126	95

Uwagi. ¹W czasie obecnego pobytu zdarzyło się, że migrant przynajmniej raz został zaproszony przez Polaków lub zaprosił Polaków do siebie. ²Odsetki odnoszą się do udziału danej kategorii (np. osoby bywające u Polaków) w odpowiedniej grupie migrantów lub migrantek (np. mężczyźni posiadający więzi z Polakami) utrzymujących kontakty towarzyskie z Polakami.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Mężczyźni posiadający więzi z Polakami, podobnie jak analogiczna grupa kobiet, nieco częściej bywali w polskich domach niż pozostali (82% posiadających i 77% nie posiadających więzi z Polakami). Natomiast jeżeli chodzi o zapraszanie Polaków do siebie, to robili to oni zauważalnie rzadziej niż reszta mężczyzn (63% posiadających i 75% nie posiadających więzi z Polakami)¹. Ten zaskakujący nieco wynik można wiązać z charakterem więzi mężczyzn ukraińskich z Polakami: w większości zapewne słabych (charakterystyki sieci) i związanych w miejscu pracy (polskie otoczenie w pracy). Nie należy jednak nie doceniać czynnika, jakim jest posiadanie odpowiedniego lokum. Może być on kluczowy, zwłaszcza że wbrew wszelkim intuicjom, osobami najczęściej, spośród wyróżnionych grup, zapraszającymi Polaków byli mężczyźni nie posiadający więzi z Polakami.

¹ Wynik ten należy jednak traktować z ostrożnością z uwagi na małe liczebności.

Bariery w codziennej integracji a charakter sieci społecznych migrantów i migrantek

Na co dzień migranci napotykać wiele problemów, które mogą utrudniać im życie w kraju imigracji. Wynikają one z faktu oddalenia od środowiska rodzinnego (rozłąka z rodziną, przyjaciółmi), warunków materialnych w kraju pobytu (warunki pracy, warunki mieszkaniowe i koszt najmu), różnic kulturowych utrudniających funkcjonowanie na gruncie instytucjonalnym i prywatnym (znajomość przepisów, dostęp do opieki medycznej, znajomość języka), a także stosunku miejscowej ludności do migrantów, w tym relacji z pracodawcami i współpracownikami. Nie wszystkie te kwestie są w równym stopniu uciążliwe dla badanych Ukraińców. Wśród 13 uwzględnionych w kwestionariuszu badań sondażowych problemów związanych z codziennym funkcjonowaniem w Polsce² migranci najczęściej (ponad połowa badanych) wskazywali: rozłąkę z rodziną (75% badanych), brak dobrej znajomości obowiązujących przepisów prawnych (60%) oraz niskie zarobki (56%).

Wysokie były też udziały (ponad 30%) osób skarżących się na (w kolejności częstości wskazań): trudny dostęp do pomocy lekarskiej, brak czasu wolnego, brak dobrej znajomości języka polskiego, wysoki koszt najmu mieszkań. Są to kwestie dotyczące różnych aspektów funkcjonowania na migracji, a związane z nimi odczucia migrantów i migrantek mogą wynikać zarówno z obiektywnej sytuacji (np. złych warunków mieszkaniowych), jak i z subiektywnych, indywidualnych ocen badanych. Dla nas szczególnie istotna jest odpowiedź na pytanie, jak różniły się te oceny pomiędzy osobami posiadającymi w swych sieciach Polaków lub Polki oraz pozostałymi migrantami.

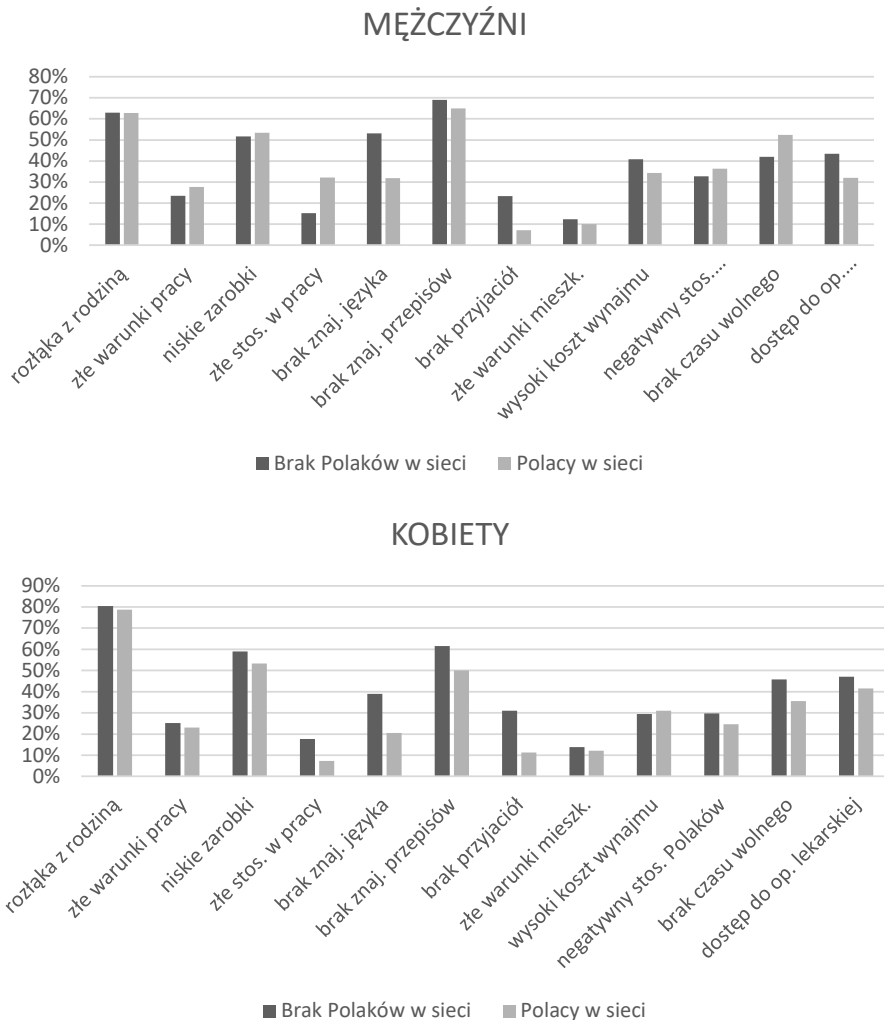
Znaczenie więzi z Polakami w kwestii znajomości obowiązujących przepisów prawnych dobrze ilustruje np. historia Daryny, która jako jedna z niewielu uczestników badania jakościowego miała dość liczne bliskie więzi z Polakami – w tym z osobami o wyższym statusie zawodowym. Dzięki wsparciu polskiej prawniczki – mamy koleżanki swojej córki – łatwiej jej było pokonać bariery formalnoprawne związane z korzystaniem ze świadczeń społecznych (program 500+). Zasoby dostępne w sieciach społecznych uniezależniły migrantkę od konieczności korzystania z płatnych usług doradczych.

Analizując wskazania problemów napotykanymi w Polsce przez migrantów i migrantki można zaobserwować tendencję, że osoby posiadające więzi z Polakami rzadziej borykały się z poszczególnymi problemami (rys. 3). Co więcej wskazywały przeciętnie na mniejszą liczbę problemów (4,7 wskazań wobec 5,5 wskazań). Może to wynikać tak z ich większego zakorzenienia w społeczeństwie polskim (np. brak problemów językowych), jak i z tego, że mogą liczyć

² Korespondujących z listą przedstawioną na początku akapitu.

na kompetentną pomoc znajomych Polaków. Warto jednak podkreślić, że ta tendencja jest dosyć systematyczna w przypadku kobiet, podczas gdy dla mężczyzn obraz jest nieco bardziej skomplikowany.

Rysunek 3. Migranci i migrantki według wskazanych problemów dnia codziennego i faktu posiadania więzi z Polakami (% respondentów¹)

Uwagi. ¹Podstawy procentowania to wyróżnione w analizie grupy: mężczyźni posiadający więzi z Polakami i ich nie posiadający (lewy rysunek) oraz kobiety posiadające więzi z Polakami i ich nie posiadające (prawy rysunek).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych RDS Warszawa 2016.

Co szczególnie uderzające mężczyźni posiadający więzi z Polakami częściej niż nie posiadający takich relacji wskazywali na złe stosunki ze współpracownikami (19% wobec 5%) i pracodawcami (14% wobec 10%). Dla porównania w przypadku kobiet analogiczne odsetki wynosiły odpowiednio: 4% wobec 6% oraz 3% wobec 12%. Różnice te wynikają zapewne z typu osobistych doświadczeń w pracy. Znaczna część kobiet pracujących w charakterze opiekunek osób starszych nawiązywała ze swoimi pracodawcami, a szczególnie podopiecznymi, bliskie relacje. Mężczyźni pracowali natomiast w większych zespołach, gdzie relacje były z reguły bardziej anonimowe oraz formalne i zhierarchizowane. Biorąc pod uwagę, że mężczyźni mający w sieciach Polaków częściej pracowali głównie z Polakami, wskazuje to niestety na pewne napięcia w relacjach z polskimi współpracownikami.

Co więcej, mężczyźni posiadający więzi z Polakami częściej skarżyli się na negatywny stosunek Polaków do cudzoziemców jako problem utrudniający im codzienne funkcjonowanie w Polsce (36% wobec 33%). W przypadku kobiet tendencja była odwrotna, a odsetki nieco niższe (25% wobec 30%). Paradoksalnie, problem negatywnego stosunku Polaków w codziennym funkcjonowaniu może się wiązać właśnie z barierami w nawiązywaniu z nimi dobrych relacji w miejscach, gdzie interakcje z nimi są dosyć liczne i intensywne, a co ma znaczenie w miejscu pracy, ale także na studiach. Dla przykładu, Natasza, która przyjechała do Warszawy w 2015 roku wraz z mężem, zdecydowała się rozpocząć w Polsce kolejne studia. Dystans i brak zainteresowania, których doświadczyła na uczelni, zniechęciły ją jednak do poszukiwania bliższych relacji z Polakami:

Osoby, które studiują na tym kierunku, nie chciałabym ich obrażać, ale moim zdaniem, polscy studenci nie kryją swojego poczucia wyższości. [...] Z nimi można wyjść na piwo, ale nic ponadto. Nie znam nikogo, kto by utrzymywał jakieś głębsze więzi z polskimi kolegami. Od początku widać było wyraźny podział. Niektórzy próbują jakoś bardziej się zintegrować, ale ja nie umiem się do tego zmusić. Wiem, że kontakty z nimi nie sprawiają mi przyjemności, więc nie zmuszam się na siłę. (K25_Spec)

W cytowanej wypowiedzi można odnaleźć doświadczenie tzw. obcości odzwierciedlonej (por. Nowicka, Majewska 1993), czyli przekonania o odmienności przypisywanej rozmówczyni przez grupę większościową. Na podstawie relacji Nataszy i innych badanych można wyróżnić jej dwa główne źródła – postrzegany negatywny stosunek Polaków do Ukraińców oraz akcent, który sprawia, że migranci są szybko identyfikowani jako cudzoziemcy „ze Wschodu”.

Brak dobrej znajomości języka znalazł się dopiero na szóstej pozycji, według częstości wskazań, wśród 13 wyróżnionych w kwestionariuszu utrudnień, na jakie mogą napotykać migranci w Polsce na co dzień. Na problem ten wskazało 35% badanych, a zaledwie 7% stwierdziło, że jest to dla nich duże utrudnienie

w codziennym funkcjonowaniu w Polsce. Dla przykładu, wyniki badania jakościowego pokazują, że postrzeganie swojej znajomości języka polskiego jako „niedostatecznej” nie pozwalało kobietom migrantkom korzystać z różnego rodzaju usług, np.: medycznych czy rekreacyjnych. Jednocześnie, prawie wszyscy respondenci (ponad 95%) uznali swoją znajomość języka polskiego w zakresie rozumienia za bardzo dobrą lub raczej dobrą, a w odniesieniu do umiejętności mówienia (rozmowy) było to aż 82%. Nieco mniej osób zadeklarowało co najmniej dobrą umiejętność czytania (76%), a zdecydowanie mniej przyznało, że dobrze pisze po polsku (39%).

Według Alastair Ager i Alison Strang (2008) znajomość języka kraju imigracji to jeden z czynników sprzyjających tworzeniu więzi z jego mieszkańcami. W tym świetle badani powinni mieć ułatwione zadanie w związku z względnie wysokimi kompetencjami językowymi i niskimi barierami kulturowymi. Jednak, choć prawie wszyscy badani byli w stanie swobodnie komunikować się po polsku, w wywiadach wracał temat, że słyszalna różnica w wymowie „zdradza” ich odmienność i oddziałuje na kontakty z Polakami. Pokazuje to wypowiedź Lesi – trzydziestoletniej kobiety z wyższym wykształceniem, która w chwili wywiadu mieszkała w Polsce od czterech lat i pracowała w kancelarii prawnej z Polakami i Polkami.

Jeżeli mówimy o pracy, o jakichś takich formalnych relacjach, jeżeli chcesz, żeby ciebie traktowali poważnie, trzeba znać język polski bardzo dobrze. Nie na minimalnym poziomie, a tak, żeby nawet po akcencie nie za bardzo mogli poznać, czy jesteś z Ukrainy czy może spod Przemysła albo Białegostoku. Wtedy Polacy zachowują się wobec ciebie całkiem inaczej. (K31_Spec(a))

Wnioski z badania

Przedstawione w tym artykule przez pryzmat codziennej integracji kontakty i więzi migrantów i migrantek ukraińskich ze społeczeństwem polskim wskazują, że pomimo stosunkowo niskich barier kulturowych (w tym bariery językowej) ich rozwój napotyka na pewne ograniczenia, a związane z nim okoliczności zasługują na kontynuację badań w tym temacie nawet w przypadku tak „bezproblemowej” grupy jak migranci Ukraińscy w Polsce. Warto przy tym zaznaczyć, że w przypadku migrantów czasowych, jakimi ciągle w większości są Ukrainki i Ukraińcy przyjeżdżający do Polski, nawiązywanie silnych więzi z reprezentantami społeczeństwa przyjmującego jest bez wątpienia trudniejsze niż w przypadku stałych mieszkańców. Zwraca przede wszystkim uwagę fakt, że stosunkowo duża grupa badanych (choć mniejszość) posiadała w swoich sieciach społecznych głównie innych Ukraińców, a migranci i migrantki

utrzymujące więzi z Polakami to mniejszość (choć bliska połowa) badanych. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że w ujęciu ilościowym sieci społeczne badanych są względnie homogeniczne pod względem płci i zamożności, a nieco bardziej zróżnicowane pod względem wykształcenia. W zgodzie z wynikami wcześniejszych badań, udział słabych więzi jest mniejszy w przypadku kobiet (Avenarius 2008). Jednocześnie ukraińscy mężczyźni wydają się nieco bardziej otwarci na nawiązywanie słabych więzi z Polakami, choć charakter tych relacji wydaje się nieco złożony w świetle analizowanych wskaźników interakcji społecznych i problemów codziennej integracji.

Jeżeli chodzi o kontakt z Polakami w miejscach pracy, to unaoczniają się wyraźnie różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami wynikające z odmienności podejmowanych w Polsce zajęć zarobkowych przez przedstawicieli obu płci. Badani mężczyźni stosunkowo często pracowali razem z Polakami, a kobiety, zwłaszcza pracownice sektora pomocy domowych, deklarowały przede wszystkim pracę samodzielną. Nie można jednak zapominać o ich kontaktach z polskimi pracodawcami, które mają charakter specyficznych, ale często bliskich więzi. Jednocześnie zwraca uwagę fakt, że związek pomiędzy obecnością Polaków w miejscu pracy i powstawaniem więzi z Polakami nie jest oczywisty. Co szczególnie symptomatyczne, mężczyźni posiadający w swoich sieciach Polaków częściej jako problem w codziennym funkcjonowaniu w Polsce wskazywali na złe stosunki ze współpracownikami i pracodawcami, a także negatywne nastawienie Polaków. Wynika to zapewne z określonych relacji władzy w pracy, gdy Polakiem lub Polką jest przełożona.

Z narracji badanych wyłania się obraz szczególnej siły przyciągania własnej grupy etnicznej w pracy lub na studiach (porównaj Blokland, Van Eijk 2010; McPherson, Smith-Lovin, Cook 2001; Waldinger 1994; Van Eijk 2012). Zjawisko to zyskało na znaczeniu w związku ze wzrostem skali migracji z Ukrainy po 2014 roku. Między innymi wiąże się to z powstawaniem „ukraińskojęzycznych” działów w firmach, których pracownicy składają się z samych migrantów i migrantek. Z kolei osoby, które studiowały w Polsce zwłaszcza w ostatnich latach, były umieszczane w akademikach dla obcokrajowców, w których przebywali przede wszystkim Ukraińcy. Istnienie takich przestrzeni kontaktów przekłada się na to, jakie migranci mają kontakty i jakie tworzą lub z kim podtrzymują więzi (Kindler 2020). Innymi słowy, o ile polskie otoczenie w pracy nie stanowi czynnika wystarczającego do nawiązywania więzi z Polakami, o tyle obecność innych migrantów lub migrantek najwyraźniej w znacznym stopniu spowalnia lub wręcz blokuje ten proces. W przypadku migrantów ukraińskich, pomimo polsko-ukraińskiej bliskości kulturowej, mamy zatem do pewnego stopnia do czynienia z sytuacją, zaobserwowaną we wcześniejszych badaniach (np. Lancee 2010), w której posiadanie kapitału wiążącego (więzi z Ukraińcami i Ukrainkami) stanowi pewną przeszkodę w budowaniu kapitału pomostowego.

W odniesieniu do praktyk migrantów i migrantek związanych z czasem wolnym w Polsce można zaobserwować nieco inny proces, choć jego uwarunkowania są podobne. Wydaje się bowiem, że relacje z Polakami są nawiązywane przede wszystkim przy okazji poszukiwania kontaktów, które są niedostępne w środowisku ukraińskim, np. grupy zainteresowań. W tym zakresie unaocznia się sprawstwo badanych w zakresie codziennych interakcji ze społeczeństwem przyjmującym. Warto nadmienić, że o ile w przypadku mężczyzn zaobserwowano to przede wszystkim w odniesieniu do aktywności związanych z uprawianym hobby, o tyle w przypadku kobiet nieco większe znaczenie miały aktywności związane z uczestnictwem w spotkaniach religijnych. Osoby posiadające więzi z Polakami nieco częściej niż pozostali spędzały ponadto aktywnie czas w przestrzeni publicznej – zwiedzając, wychodząc do restauracji, kina czy teatru. Spacer i zakupy były natomiast aktywnością bardziej popularną wśród osób, które nie miały Polaków w sieci.

Zwraca natomiast uwagę, że o ile spotkania towarzyskie były tak samo popularne wśród osób posiadających więzi z Polakami i tymi, którzy takich więzi nie mieli, o tyle ci pierwsi częściej odwiedzali polskie domy i zapraszali Polaków do siebie. Jedynie w przypadku zapraszania Polaków do siebie przez mężczyzn unaoczniała się odmienna tendencja. Co więcej, to mężczyźni nie posiadający więzi z Polakami najczęściej zapraszali ich do siebie: częściej niż kobiety i częściej niż druga grupa mężczyzn. Jednym z wyjaśnień tego faktu może być to, że kluczowym czynnikiem w kwestii przyjmowania polskich gości jest posiadanie odpowiednich warunków lokalowych, co osłabia oddziaływanie innych czynników.

Spodziewanym, aczkolwiek ważnym z perspektywy codziennej integracji wynikiem jest obserwacja, że migranci i migrantki posiadający więzi z Polakami wskazywali na mniejszą liczbę codziennych problemów w Polsce. Jest to przyczynek do tego, że posiadanie więzi z Polakami może być traktowane jako jeden z pozytywnych przejawów procesu integracji ze społeczeństwem polskim. Jednak o ile w przypadku kobiet tendencja ta była dosyć systematyczna – kobiety posiadające więzi z Polakami rzadziej wskazywały na poszczególne problemy, o tyle w przypadku mężczyzn obraz jest nieco bardziej skomplikowany. Warto się zastanowić, czy większa spójność tego obrazu w odniesieniu do kobiet nie wynika w ich przypadku z większego znaczenia silnych więzi. Co więcej, warto również wziąć pod uwagę obserwacje z wcześniejszych badań (Avenarius 2008), według których więzi mężczyzn częściej nawiązywane są w miejscu pracy, a kobiet – w czasie wolnym. Jednocześnie na kontakty w czasie wolnym nie nakładają się skomplikowane relacje zależności i władzy, z jakimi mamy do czynienia w pracy. Niestety nasze dane nie umożliwiają weryfikacji tej ostatniej hipotezy.

To, jak ważne są więzi społeczne, znajduje swój wyraz w tym, że najczęściej wymienianym utrudnieniem dnia codziennego w Polsce był fakt rozłąki z rodziną i dotyczył on praktycznie w równym stopniu osób posiadających i nie posiadających więzi z Polakami. Bo choć należy się zgodzić, że bliskość kulturowa i językowa to ułatwienia w nawiązywaniu więzi polsko-ukraińskich, to w narracjach badanych powtarzały się świadectwa o istnieniu odczuwalnych barier dla tego procesu. Dotyczą one zwłaszcza nawiązywania bliskich więzi wychodzących poza okazjonalne kontakty. W odczuciu wielu badanych dopiero stanie się „nieodróżnialnym” od Polaków, w czym przeszkadza nawet lekki akcent, to furta do silnych więzi z Polakami. Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że posiadanie bliskich więzi ze społeczeństwem przyjmującym to ważny przejaw integracji codziennej w różnych wymiarach. Jednocześnie słabe więzi z reprezentantami społeczeństwa przyjmującego to gwarant dostępu do wielu zasobów użytecznych w migracji i codziennej integracji jak pokazują wcześniejsze badania (Laurence i in. 2017; Nannestad i in. 2008; Van Eijk 2012). Towarzyszące im bardziej nasilone i zróżnicowane kontakty społeczne mogą jednak również prowadzić do różnych napięć, co w naszym przekonaniu jest widoczne w wynikach dotyczących ukraińskich mężczyzn w Polsce. Jednoznaczny wniosek płynący z naszych analiz to potrzeba dalszych badań nad znaczeniem więzi ze społeczeństwem przyjmującym w kontekście integracji codziennej, analiz wychodzących poza proste podziały etniczne uwzględniających różnorodność tych więzi pod względem płci, wykształcenia i innych wymiarów statusu społeczno-ekonomicznego.

Bibliografia

- Ager, Alastair, Alison Strang. 2008. Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21, 2: 166–191. DOI: 10.1093/jrs/fen016.
- Avenarius, Christine B. 2008. Knitting social networks: Gender and immigrant responses to life in urban sprawl. In: J. N. DeSena, ed. *Gender in an Urban World*, 9. Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 149–200. DOI: 10.1016/S1047-0042(07)00007-4.
- Bagchi, Ann D. 2001. Migrant networks and the immigrant professional: An analysis of the role of weak ties. *Population Research and Policy Review*, 20,1: 9–31.
- Blokland, Talja, Gwen Van Eijk. 2010. Do people who like diversity practice diversity in neighbourhood life? Neighbourhood use and the social networks of ‘diversity-seekers’ in a mixed neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, 2: 313–332.
- Brubaker, Rogers. 2004. *Ethnicity without groups*. Harvard University Press.
- Burt, Ronald. 1980. Models of network structure. *Annual Review of Sociology*, 6,1: 79–141.

- Cederberg, Maja. 2012. Migrant networks and beyond: Exploring the value of the notion of social capital for making sense of ethnic inequalities. *Acta Sociologica*, 55,1: 59–72.
- Cherti, Myriam, Clare McNeil. 2012. *Rethinking Integration*. Institute for Public Policy Research. Calouste Gulbenkian Foundation.
- Dahinden, Janine. 2016. A plea for the ‘de-migrantization’ of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, 39,13: 2207–2225. DOI: 10.1080/01419870.2015.1124129.
- Danzer, Alexander M., Hulya Ulku. 2011. Integration, Social Networks and Economic Success of Immigrants: A Case Study of the Turkish Community in Berlin. *Kyklos*, 64,3: 342–365. DOI: 10.1111/j.1467-6435.2011.00510.x.
- De Vroome, Thomas. 2013. *Earning Your Place: The Relation between Immigrants’ Economic and Psychological Integration in the Netherlands*. Unpublished doctoral thesis. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/280859>.
- Eurostat. 2020 data on number of Ukrainian nationals in the European Union https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/statistics-migration-europe_en Dostęp 10.10.2021.
- Fedyuk, Olena. 2016. The Gender Perspective in Ukrainian Migration. In: *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*. Springer, 73–90.
- Fuhse, Jan A. 2015. Theorizing social networks: The relational sociology of and around Harrison White. *International Review of Sociology*, 25,1: 15–44. DOI: 10.1080/03906701.2014.997968.
- Garcés-Mascareñas, Blanca, Rinus Penninx 2016. Introduction: Integration as a Three-Way Process Approach? In: B. Garcés-Mascareñas, R. Penninx (red. *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors*. Springer International Publishing, 1–9. DOI: 10.1007/978-3-319-21674-4_1.
- Górny, Agata, Izabela Grabowska-Lusińska, Magdalena Lesińska, Marek Okólski 2010. *Transformacja nieoczywista: Polska jako kraj imigracji*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Górny, Agata, Karolina Madej, Katarzyna Porwit. 2020. Ewolucja czy rewolucja? Imigracja z Ukrainy do aglomeracji warszawskiej z perspektywy lat 2015-2019. *CMR Working Papers* 123 (181), Uniwersytet Warszawski.
- Górny, Agata, Ewa Jaźwińska-Motyłska. 2019. Ukraińskie migrantki i migranci w aglomeracji warszawskiej: Cechy społeczno-demograficzne i relacje społeczne. *Raport z badań. CMR Working Papers* 115 (173).
- Górny, Agata, Piotr Śleszyński. 2019. Exploring the spatial concentration of foreign employment in Poland under the simplified procedure. *Geographia Polonica*, 92,3: 331–345.
- Górny, Agata, Paweł Kaczmarczyk, Monika Szulecka, Maciej Bitner, Urszula Siedlecka, Aneta Stefańczyk, Marek Okólski. 2018. *Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców*. Warszawa: WiseEuropa.
- Górny, Agata, Sabina Toruńczyk-Ruiz. 2014. Neighbourhood attachment in ethnically diverse areas: The role of interethnic ties. *Urban Studies*, 51,5: 1000–1018. DOI: 10.1177/0042098013494418.

- Górny, Agata, Sabina Toruńczyk-Ruiz, Aleksandra Winiarska. 2018. *Po sąsiedzku z różnorodnością*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Granovetter, Mark. 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78: 1360–1380.
- Granovetter, Mark. 1983. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1: 201–233. DOI: 10.2307/202051.
- Grønseth, Anne S. ed. 2010. *Being Human, Being Migrant. Senses of Self and Well-Being*. New York–Oxford: Berghahn Publishers.
- Grzymała-Kazłowska, Aleksandra, Anita Brzozowska. 2017. From Drifting to Anchoring. Capturing the Experience of Ukrainian Migrants in Poland. *Central and Eastern European Migration Review*, 6,2: 1–22. DOI:10.17467/ceemr.2017.04.
- Grzymała-Kazłowska, Aleksandra, Aneta Piekut. 2007. „Mała Ukraina” czy polskie Viettown? Społeczno-przestrzenne wzory zamieszkiwania imigrantów w metropolii warszawskiej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4: 77–99.
- Gurak, Douglas T., Fee Caces. 1992. Migration Networks and the Shaping of Migration Systems In M.M. Kritz, L.L. Lim, H. Zlotnik, eds. *International Migration Systems*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.
- Heckathorn, Douglas D. 1997. Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations. *Social Problems*, 44,2: 174–199.
- Horolets, Anna, Monika Stodolska, Karin B. M Peters. 2021. Migrants’ Everyday Life and Migration Regimes: A Study of Migrants’ Leisurely Use of Urban Parks. *Studia Socjologiczne*, 2: 125–146. DOI: 10.24425/sts.2021.137291.
- Huberman, Bernardo A., Christoph H. Loch, Ayse Öncüler. 2004. Status as a valued resource. *Social Psychology Quarterly*, 67,1: 103–114.
- Kindler, Marta. 2020. Networking in contexts: Qualitative social network analysis’ insights into migration processes. *Global Networks*. DOI: 10.1111/glob.12310.
- Kindler, Marta. 2011. *Risky business? Ukrainian migrant women in Warsaw’s domestic work sector*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kindler, Marta, Monika Szulecka. 2013. The Economic integration of Ukrainian and Vietnamese migrant women in the polish labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39, 4: 649–671.
- Lancee, Braams. 2010. The economic returns of immigrants’ bonding and bridging social capital: The case of the Netherlands. *International Migration Review*, 44,1: 202–226.
- Laurence, James, Katherina Schmid, Miles Hewstone. 2017. Ethnic Diversity, Inter-group Attitudes and Countervailing Pathways of Positive and Negative Inter-group Contact: An Analysis Across Workplaces and Neighbourhoods. *Social Indicators Research*, 1–31.
- Levin, Walter, Murnighan 2011. Dormant Ties: The Value Of Reconnecting. *Organization Science* 22,4:: 923–939.
- McPherson, Miller, Lynn Smith-Lovin, James M. Cook. 2001. Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27,1: 415–444. DOI: 10.1146/annurev.soc.27.1.415.

- Morales Luis, Luis Ramiro. 2011. Gaining Political Capital through Social Capital: Policy-Making Inclusion and Network Embeddedness of Migrants' Associations in Spain. *Mobilization: An International Quarterly*, 16, 2: 147–164.
- MRPIPS. 2020. Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki. <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180075-zezwozenia-na-prace-cudzoziemcow>. Dostęp 10.10.2021.
- Nannestad, Peter, Gunar L. H. Svendsen., Gert T. Svendsen. 2008. Bridge Over Troubled Water? Migration and Social Capital. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34,8: 607–631.
- Nowicka, Ewa, Sławomir Łodziński. 2021. Wielokulturowość w wielkim mieście. Wspólnota pokoleń, siła wykształcenia i stosunek do imigracji w świetle badań jakościowych. *Studia Socjologiczne*, 241: 71–96. DOI: 10.24425/sts.2021.137289.
- Nowicka, Ewa, Małgorzata Majewska. 1993. *Obcy u siebie: luteranie warszawscy*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Okólski, Marek. 2011. Modernizacyjna rola migracji. *CMR Working Papers*, 46, 104.
- Owczarek, Dominik, Piotr Żulikowski. 2015. Cudzoziemiec – sąsiad wyobrażony czy rzeczywisty? Badanie kapitału społecznego i potencjału integracji społecznej cudzoziemców w gminie Raszyn i Legionowo. Raport z badań jakościowych. W: J. Segeš-Frelak, A. Piłat, red. *Migranci w Polsce. Segregacja – Sąsiedztwo – Integracja*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 23–121.
- Putnam, Robert D. 2007. E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30,2: 137–174. DOI: 10.1111/j.1467-9477.2007.00176.x.
- Ryan, Louise. 2018. Differentiated embedding: Polish migrants in London negotiating belonging over time. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44,2: 233–251. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1341710.
- Sajjad, Tazreena. 2018. “What’s in a Name? ‘Refugees,’ ‘Migrants’ and the Politics of Labelling.” *Race & Class*, 60,2: 40–62.
- Simmel, Georg. 1950. *The sociology of Georg Simmel*. Simon and Schuster.
- Small, Mario Luis, Christopher Sukhu. 2016. Because They Were There Access, Deliberation, and the Mobilization of Networks for Support. *Social Networks* 47: 73–84.
- Spencer, Sarah, Betsy Cooper. 2006. Social integration of migrants in Europe: A review of the European literature 2000–2006. *Gaining from migration (A joint European Commission/Organisation for Economic Co-operation and Development project of July 2007)*; https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/ER-2006-Integration_Europe_Literature_Review_OECD.pdf.
- Toruńczyk-Ruiz, Sabina, Zuzanna Brunarska. 2018. Through attachment to settlement: Social and psychological determinants of migrants' intentions to stay. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–19. DOI: 10.1080/1369183X.2018.1554429.
- UDSC. 2018. Dane statystyczne Urzędu ds Cudzoziemców. <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/rok/2018/rok2/2013/kraj/UA/> Dostęp 13.04.2021.
- UDSC. 2021. Bieżąca sytuacja dotycząca Ukrainy. Raporty specjalne Urzędu ds. Cudzoziemców. <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczaca-ukrainy/> Dostęp 10.10.2021.

- Van Eijk, Gwen. 2012. Good neighbours in bad neighbourhoods: Narratives of dissociation and practices of neighbouring in a 'problem' place. *Urban Studies*, 49,14: 3009–3026.
- Vermeulen, Floris, Elis Keskiner. 2017. Bonding or bridging? Professional network organizations of second-generation Turks in the Netherlands and France. *Ethnic and Racial Studies*, 40,2: 301–320. DOI: 10.1080/01419870.2017.1245429.
- Waldinger, Robert. 1994. The Making of an Immigrant Niche. *International Migration Review*, 28,1: 3–30. DOI: 10.1177/019791839402800101.
- Wessendorf, Susanne. 2013. Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': Perceptions of difference in a London neighbourhood. *Identities*, 20,4: 407–422.
- Wessendorf, Susanne. 2016. Settling in a Super-Diverse Context: Recent Migrants' Experiences of Conviviality. *Journal of Intercultural Studies*, 37, 5: 449–463.

Aneks 1 Tabela informacyjna: Badanie RDS 2016

Respondenci i respondentki według podstawowych charakterystyk społeczno-demograficznych (dane w %)

Wiek w momencie pierwszej migracji	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
18-24	42,1	20,6	27,3
25-29	24,5	8,0	13,2
30-39	20,8	22,0	21,6
40-49	7,5	29,1	22,4
50 i więcej	5,0	20,3	15,5
Wykształcenie w momencie pierwszej migracji			
Poniżej średniego	9,4	8,3	8,6
Średnie ogólnokształcące	11,3	12,0	11,8
Średnie zawodowe	54,7	42,9	46,6
Pomaturalne/licencjat	12,6	11,7	12,0
Wyższe	11,9	25,1	21,0
Okres pierwszego przyjazdu			
1989-2003	15,7	17,7	17,1
2004-2007	3,1	11,4	8,8
2008-2013	27,7	27,7	27,1
2014-2015	31,4	30,9	31,0
2016	22,0	12,3	15,3
Zawód wykonywany w Polsce			
Wykwalifikowani i niewykwalifikowani pracownicy umysłowi	4,4	2,7	3,1
Pracownicy handlu i usług	9,3	10,7	10,3
Opiekunki do dzieci i osób starszych	-	39,3	29,3
Robotnicy wykwalifikowani	69,0	2,8	19,7
Osoby sprzątające	5,1	39,0	30,3
Inni pracownicy wykonujący prace proste	12,0	2,8	5,2
Nigdy nie pracowali w Polsce	0,2	2,7	2,0
<i>N</i>	<i>132</i>	<i>377</i>	<i>509</i>

Aneks 2 Tabela informacyjna: Wywiady pogłębione

Respondenci i respondentki według wybranych cech społeczno-demograficznych i roku rozpoczęcia migracji do Polski

Kod wywiadu/ pseudonim	Wiek w momencie badania	Płeć	Wykształcenie w momencie badania	Rok 1 wjazdu do Polski	Miejsce i charakter pracy w momencie badania
K65_O	65	K	wyższe	1994	gospodarstwo domowe (opieka nad osobą starszą)
K56_S	56	K	poniżej średniego	2009	centrum handlowe (sprzątanie)
K21_G	21	K	średnie	2014	gastromonia (kelnerka)
M42_Spec	42	M	wyższe	1998	agencja pośrednictwa zatrudnienia (właściciel)
M52_B	52	M	średnie techniczne	1996	budownictwo
K53_O	53	K	średnie	2012	gospodarstwo domowe (opieka nad osobą starszą)
M27_B	27	M	średnie	2008	budownictwo
K45_G	45	K	wyższe	2014	gastromonia (kucharka)
K29_Spec	29	K	wyższe medyczne	2013	stomatologia (pielęgniarka)
K57_S	57	K	średnie	2007	gospodarstwo domowe (sprzątanie)
K31_Spec(d)	31	K	wyższe	2009	nieruchomości (zastępca dyrektora)
K29_S	29	K	wyższe	2011	gospodarstwo domowe (sprzątanie)
K49_O	49	K	wyższe	2016	gospodarstwo domowe (opieka nad osobą starszą)
K50_O	50	K	średnie	2011	gospodarstwo domowe (opieka nad osobą starszą)
K31_Spec(a)	31	K	wyższe	2013	kancelaria prawnicza (asystentka)
K25_Spec	25	K	wyższe	2015	IT (specjalista ds. wsparcia technicznego)
K49_U	49	K	wyższe	2014	tekstylia (szycie zasłon)
M26_Spec	26	M	wyższe	2009	reklama (obsługa klienta)
K43_Spec	43	K	wyższe	2005	międzynarodowa korporacja (HR administrator)
K61_S/O	61	K	średnie	2007	gospodarstwo domowe (sprzątanie i opieka nad osobą starszą)

K55_S	55	K	wyższe	2010	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
M31_Spec	31	M	wyższe	2003	samoatrudnienie (projekty internetowe, dziennikarz)
K35_Spec	35	K	wyższe	2000	szkolnictwo (nauczyciel kontraktowy – praca w przedszkolu)
M_25_Spec	25	M	wyższe	2014	firma IT (grafik komputerowy)
M32_Spec	32	M	wyższe	2007	firma (menadżer)
K30_Spec	30	K	wyższe	2008	samoatrudnienie (tłumaczenia, dziennikarka)
K31_Spec(b)	31	k	wyższe	2004	szkolnictwo (dyrektorka przedszkola)
K31_Spec(c)	31	K	wyższe niepełne	2015	społeczeństwo obywatelskie (prezesa fundacji)
K58_S(a)	58	K	wyższe	2001	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
K52_S	52	K	wyższe	1995	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
K51_S	51	K	średnie	2000	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
M30_Spec	30	M	wyższe	2010	szkolnictwo wyższe (pracownik naukowy)
K55_S	55	K	wyższe	1998	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
K53_S	53	K	wyższe	2004	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
K32_Spec	32	K	wyższe	2012	sektor pozarządowy (asystentka międzykulturowa)
K33_Spec	33	K	wyższe	2007	firma (zajęcia muzyczne dla dzieci – instruktorka)
K58_S(b)	58	K	średnie	1996	gospodarstwo domowe (sprząatanie)
M27_Spec	27	M	wyższe	2012	reklama (menadżer)